

*Saatleri Ayarlama Enstitüsü**

Alper Yavuz

1 Saatleri Ayarlama Enstitüsü İçin Ön Bilgi

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün elimdeki baskısının arka kapağında şöyle bir imzasız yazı var:

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şiiri sembolist bir ifade üzerine kurulmuştur. Aynı anlatım tarzı romanlarına da zaman zaman sirayet eder. Ancak muhteva açısından metafizik eğilimleri ile estetik endişelerini şiire ayırdığı halde, sosyal temalar için nesri seçmiştir. Romanları, zengin hayat hikâyesinden taşarak Türkiye meselelerine kendine has yorumlar getirir. Medeniyet değiştirme girişimlerinin insanımızı soktuğu çıkmazları araştırırken yaptığı tahliller, insanımız ve toplum yapımız açısından dikkate değer hükümler taşır. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* toplumumuzun bu değişme süreci içindeki durumunu, fertten yola çıkarak topluma varan teknikle anlatıyor. (Tanpınar 2010)

Bu kısa yazıda eleştirilmesi gereken pek çok nokta var. Kullanılan arkaik sözcükleri (“sirayet etmek”, “fert”, “muhteva” gibi) ve anlatım bozukluklarını (örneğin “zengin hayat hikâyesi” betimlemesi ile sözü edilen “hayat hikâyesi” yazarın mı karakterlerin mi) bir kenara bırakırsak bu kısa açıklamanın ne Ahmet Hamdi Tanpınar'ı ne de *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nü doğru betimlediği söylenebilir. Yazarın “metafizik eğilimlerini” ve “estetik endişelerini” şiirle, buna karşılık “sosyal temaları” ise edebi düzyazı ile dile getirdiğini söylemek hem yazara hem de onun okurlarına karşı haksızlıktır. Bırakın Tanpınar gibi yapıtları klasikleşmiş bir yazarı herhangi bir romancının ya da öykücünün dünyayı ve gerçekliği kavrayışını yapıtlarına yansıtması düşünülebilir mi. Benzer biçimde estetik amaç güdülmeden yazılmış bir romandan ya da öyküden söz edilebilir mi. Öte yandan toplumsal temalarla ilişkilendirilemeyecek bir şiir olanaklı mıdır. “Bireyci”

---

*Bu yazının yayın bilgisi şöyledir: Alper Yavuz (2016). “Saatleri Ayarlama Enstitüsü”. İçinde: *Romanda Estetik Kalkışma - 2. Kurtuluş Savaşı-Erken Cumhuriyet Dönemi Toplumsal Değişimin Romanlara Yansıması*. Ed. Cengiz Gündoğdu. İstanbul: İnsancıl Yayınları, ss. 163-176.

olarak nitelendirilen şairlerin şiirlerinin bile belirli bir toplumun bireylerini anlattıkları söylenemez mi. Buradan şairin toplumla ilgili tasarımları çıkarsanamaz mı.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün toplumsal arka planının Türkiye'nin cumhuriyet sonrası hızla değiştiği dönem olduğu açık ancak bu değişimi bir "medeniyet değiştirme girişi" olarak niteleyerek anlatılmak istenen Doğu uygarlığından kopup Batı uygarlığına bağlanma girişimi ise bunun gerçekliği doğru bir biçimde yansıttığı söylenemez. Türkiye'nin yaşadığı değişim sürecinin benzerleri birbirine yakın dönemlerde Rusya'da, Çin'de, İran'da, Mısır'da ve daha başka birçok Doğu ülkesinde de görülüyor. Bütün bu ülkelerdeki değişim Doğu uygarlığı Batı uygarlığı ikilemi ile açıklanamaz. Değişimi asıl harekete geçiren bu toplumların üretim ilişkilerini değiştirme ve sanayileşme çabaları. Ekonomik değişim doğal olarak kültürel bocalamalara neden oluyor. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'ndeki karakterler de bu kültürel bocalamanın ortasında yönlerini bulmaya çalışıyorlar.

2 Dil ve Anlatım

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde anlatım birinci tekildir. Romandaki olaylar ve karakterler romanın başkarakteri Hayri İrdal'ın anıları olarak onun ağzından yer yer absürdleşen mizahi bir dille anlatılır. Sanırım *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nü bir mizah romanı olarak nitelendirmek yanlış olmaz.

Birinci tekil anlatım tekniği yazar açısından kimi zorlukları da beraberinde getiriyor. Okur, olayları bir anlatıcı yerine romanın karakterlerinden birinin gözünden gördüğü için bu yöntemde seçilen karakterin değerlendirmelerinin güvenilir olması gerekir. Bu karakter hem kendisini hem de romandaki diğer karakterleri okura doğru bir biçimde yansıtabilmelidir. Hayri İrdal bu özelliklerdeki bir karakter. Anılarının başında (s. 10) anlatımının samimi olacağı sözünü veriyor ve roman boyunca kendine ve çevresine eleştirel bir tutum alarak bu sözünü tutuyor. Romanı gerçekçi kılan unsur bu. Tanpınar, Hayri İrdal yerine, örneğin Halit Ayaracı'yı anlatıcı olarak seçseydi romanı gerçekçi bir biçimde kurgulaması zorlaşır çünkü aşağıda *Karakterler* bölümünde de görülebileceği üzere Halit Ayaracı gerçekliği kendine göre eğip bükebilen bir karakter.

3 Karakterler

Hayri İrdal Romanın ana karakteri. 1895 doğumlu. Dolayısıyla Osmanlı'nın son çöküş yıllarına ve Cumhuriyet'in kuruluş dönemine tanıklık etmiş bir karakter. Okur bütün olayları ve kişileri onun gözünden görür. Hayri İrdal gerçekçi ve kendine karşı dürüst bir kişi. Anılarını yazarken sık sık kendisiyle de hesaplaşıyor. Olan bitenin sorumluluğunu kendinde arıyor. Örneğin bir yerde kendisini şöyle

eleştiriyor: “Bazı insanların ömrü vakit kazanmakla geçer... Ben zamana, kendi zamanıma çelme atmakla yaşıyorum.” (s. 190) Hayri İrdal insanların farkında olmadan geleceklerini hazırladıklarını düşünür. Başına gelenlerin sorumluluğunu kendinde arar. Bir yerde kızı Zehra, Hayri İrdal’ın bu özelliğini yüzüne vurur: “Kendisinden başka herkesi haklı bulan insan kavga eder mi hiç?..” (s. 286) Çevresinde olan bitenler Hayri İrdal’ı sık sık şaşırtır. Yaşanan değişimlere ayak uydurmakta zorlanır.

Muvakkit Nuri Efendi Hayri İrdal’ın yanında küçük yaşta çıraklık yaptığı saat ustası. Kolay kolay sinirlenmeyen uyumlu bir kişidir. İnsanların, saatlere benzediğini, onlara bu gözle bakılması gerektiği düşüncesinde. Bu saat dükkânında Hayri İrdal birçok yeni insan tanıyor.

Abdüsselâm Bey Eski bir İstanbul beyefendisi. İnsan canlısı. Yirmi otuz odalı bir konakta sevdiklerini yanından ayırmadan yaşıyor. Çevresindekiler onun yakın ilgisinden sıkıldıkları için ve aynı zamanda konağın gelirleri giderek azaldığından birer birer konağı terk etmeye başlıyorlar. Sonuçta Abdüsselâm Bey’in en korktuğu şey başına geliyor, giderek yalnız kalıyor.

Eczacı Aristidi Efendi Abdüsselâm Bey’le beraber simya ile uğraşıyorlar. İlki “bilimsel” formüller peşindeyken, ikincisi dinsel gizlerin işe yarayacağına inanıyor. Altın yapma sevdası Aristidi Efendi’nin sonunu hazırlıyor. Laboratuvarında çıkan yangında ölüyor.

Seyit Lûtfullah Gizemci çevreden bir başka kişi. Yaşamını Kayser Andronikos hazinelerini bulmaya adanmış, gizemli seslerin kendisini yönlendirdiğine inanan bir kişi. Bir gün kendisini Mehdi İlan ediyor ve Sinop’a sürgüne gönderiliyor.

Zarife Hayri İrdal’ın halası. Hayri İrdal’ın ailesinin tersine varlıklı ama cimri bir kişi. Hayri İrdal ve babasıyla arası iyi değil. Öldü sanılıp gömülmek üzereyken son anda kurtuluyor. Bu nedenle kendisine “Ke-fen Yırtan Zarife” adı takılıyor.

Emine Hayri İrdal’ın ilk karısı. Abdüsselâm Bey’in konağında yetişmiş kimsesiz bir kız. Hayri İrdal ile evlenince beraber konakta yaşamaya başlıyorlar. Ahmet ve Zehra’nın annesi. İyi huylu, Hayri İrdal’a destek olan, yoksulluk dönemlerinde evi çekip çeviren birisi. Erken yaşta hastalıktan ölüyor.

Doktor Ramiz Viyana’da psikanaliz eğitimi almış bir psikiyatr. Hayri İrdal, Abdüsselâm Bey’in ölümünden sonra konağa gelen yakınlarının suçlamaları sonucunda önce mahkemeye, sonra da akıl hastanesine

Doktor Ramiz'e gönderiliyor. Doktor Ramiz psikanaliz tekniklerini Hayri İrdal üzerinde deniyor.

Pakize Hayri İrdal'ın ikinci karısı. Sinema düşkünü, hayal dünyasında yaşayan bir kişi.

Cemal Bey Hayri İrdal'ın Türlü İşler Bankasındaki patronu. İspiritizma Cemiyetiyle de Hayri İrdal'ı tanıştıran kişi o. Onuruna çok düşkün. Hayri İrdal'ın anlatımıyla, "[h]aysiyeti, zenginin otomobili, generalin yaveri, polisin tabancası, bekçinin düdüğü gibi daima en göze çarpar yerde idi." (s. 156)

Selma Hanım Cemal Bey'in karısı. Hayri İrdal, Cemal Bey'in evine getir götür sırasında Selma Hanım'a âşık olur. Saatleri Ayarlama Enstitüsü kurulup Hayri İrdal önemli konuma gelince Selma Hanım kocasından ayrılıp Hayri İrdal ile ilişkiye girer.

Nevzat Hanım Kocasını yitirdikten sonra içine kapanıp ruhlarla birlikte yaşadığını sanan bir karakter. İspiritizma Cemiyetine gidiyor. Cemal Bey kendisine âşık.

Madmazel Afroditi Halasının ruhunun kendisine gelecek ile ilgili bilgi verdiği inanan bir genç kız. O da İspiritizma Cemiyetinden.

Sabriye Hanım İspiritizma Cemiyetindeki bir başka kişi. Cemiyet içindeki insan ilişkilerini yakından izleyen ve dedikodusunu yapan bir kişi.

Halit Ayaracı Romanın ikinci ana karakteri. Saatleri Ayarlama Enstitüsünü kuran ve Hayri İrdal'ı Enstitüye bağlayan kişi. Halit Ayaracı'nın öne sürdüğü düşünceler felsefede anti-realizm ve yararlı doğruluk görüşüne karşılık geliyor. Örneğin şöyle diyor Halit Ayaracı: "Realist olmak hiç de hakikati olduğu gibi görmek değildir. Belki onunla en faydalı şekilde münasebetimizi tâyin etmektir. Hakikati görmüşsün ne çıkar? Kendi başına hiçbir mânası ve kıymeti olmayan bir yığın hüküm vermektense başka neye yarar?" (s. 219) Hayri İrdal'ın şarkıcı olmak isteyen baldızıyla ilgili de şöyle der: "Çirkin, diyorsunuz, binaenaleyh bugünün telâkkilerine göre sempatik demektir. Sesi kötü, diyorsunuz, şu hâlde muhakkak orijinaldir." (s. 221)

Ahmet Hayri İrdal'ın ilk karısından olan oğlu. Tıp eğitimi alıyor. Babasındaki değişimi bir tür çürüme olarak değerlendiriyor ve giderek ondan uzaklaşıyor.

4 Öрге

Roman bir karakter çevresinde gelişen olaylar üzerine kurulu olduğundan ve olaylar bu karakterin gözünden anlatıldığından romanın başarısı

söz konusu karakterin olayları gerçekçi yansıtabilmesine bağlı. Hayri İrdal de böyle bir karakter. Yapıtın gerçekçiliği buradan kaynaklanıyor. Örgü bu gerçekçi karakterin diğer karakterlerle ilişkileri ve daha çok da çatışmaları üzerine kurulmuş. Romanın omurgasını oluşturan şu olaylar birbiriyle sıkıca bağlantılı: Hayri İrdal'ın saatlerle tanışması, bir saatçinin yanında çırak olarak işe başlaması, burada mistik kişilerle tanışması, ustası ölünce kısa bir süre tiyatroyla ilgilenmesi, sonrasında İspritizma Cemiyetinde yine mistik inançları olan kişilerle ilişkisi ve en sonunda da Saatleri Ayarlama Enstitüsünün kuruluşunda yer alması. Bütün bu olaylar içinde istencini ortaya koyduğu tek olay tiyatro ile ilgilenmesidir. O da gençlik döneminin kısa süreli başkaldırışı olarak değerlendirilebilir. Bunun dışında Hayri İrdal gerçekçi düşüncelerine karşın istencini ortaya koyup olaylara yön veremez. Bu durum onu rahatsız etmekte ve iç çatışmalara neden olmaktadır.

Olayların yer yer absürdleşmesine karşın karakterlerin tutumlarının nedenleri roman boyunca iyi açıklanıyor. Karakterler kendilerinden beklenmeyecek şeyler yapmıyorlar. Bu da örgenin ve nedensel ilişkilerin sağlam kurulmasının romanın konusundan bağımsız olduğunu gösteriyor. Romanın mizahi ya da bilim-kurgu türünde olması nedensel ilişkilerin kurulmasına engel değil. Bir yapıtı gerçekçi yapan da konusu değil, bu ilişkilerin yerinde kurulmasıdır.

5 Nesnelere Birliği

Romandan nesnelere başarılı kullanımına şu örnekler verilebilir:

Saat Hayri İrdal'a sünnetinde dayısı bir saat alır. O saatle birlikte Hayri İrdal'ın sonraki yaşamını etkileyecek saat ilgisi başlamış olur. İlgilenmediği diğer her şey gözden düşer. Öyle ki Hayri İrdal kendi asıl doğum tarihinin bu saatin alındığı gün olduğunu söyler (s. 23).

Rüştiye Hayri İrdal saatlere olan ilgisi nedeniyle zamanının büyük çoğunluğunu Nuri Efendi'nin saat dükkanında geçirir. Rüştiyeye sık gitmez ancak okulu yine de bitirebilir. Bu nesne dönemin eğitim sisteminin çarpıklığını gösterir (ss. 29–30).

Simya Abdüsselâm Bey ve Eczacı Aristidi Efendi'nin altın yapma uğraşları görece eğitilmiş kişilerin bile dönemin bilimsel gelişmelerinden habersiz olduklarını gösteriyor.

Seyit Lûtfullah'ın ününün yayılmasına neden olan olay Abdüsselâm Bey çok değerli bir saati kaybettiğini sanar. Seyit Lûtfullah'a başvurur. O da gaiple konuştuğunu söyleyerek saatin vapurla yolculuk etmekte olan bir kadının sandığının içinde olduğunu ve telgraf çekilmesi gerektiği yanıtını verir. Abdüsselâm Bey'in evinden de

o günlerde bir hizmetçi ayrılmış ve memleketi Ünye'ye gitmek üzere yola çıkmıştır. Kadının arkasından telgraf çekilir. Telgrafa verilen yanıtta kadının sandığından adi bir masa saati çıktığı bilgisi gelir. Aranılan saat ise Abdüsselâm Bey'in evinde bulunur. Seyit Lûtfullah'ın asıl öngörüsü yanlış çıkmıştır ancak verdiği ayrıntıların doğruluğu onun ününün yayılması için yeterli olur (s. 46).

İş arama Hayri İrdal askerden sonra uzun süre iş aramak zorunda kalır. Bu nesne savaş sonrası ülkenin durumunu gösterir (s. 78).

Kahve Doktor Ramiz Hayri İrdal'ı sürekli gittiği bir kahveye götürür. Bu kahve aydınların toplanma yeridir. Dönemin aydınları ayakları yere basmayan, yüzeysel bilgiyle yetinen ve çıkarına düşkün kişiler olarak gösterilir (ss. 125–33).

Türbeler Hayri İrdal geçmişte yaşadığı sıkıntılarını türbelere giderek çare bulmaya çalışmış ancak türbeler onu sıkıntıdan kurtarmak bir yana daha fazla iç sıkıntısına neden olmuştur. Halit Ayaracı ve onun tanıdığı “devletli” kişiyle yemek yerken sıkıntılarının hafiflediğini duyumsar ve bu sırada türbeler aracılığıyla geçmişteki sıkıntılarını anımsar (ss. 210–1).

Devletli Hayri İrdal, Halit Ayaracı ve Doktor Ramiz yemekten masalarına konuk gelen bir “devletli” yemeklere aç gözlü bir biçimde saldırır. Hayri İrdal tabağındaki yiyecekleri bile devletliye kaptırır (s. 212).

Adı olan her şey mevcuttur Adı olan her şeyin var olduğu görüşünü savunan Halit Ayaracı, Ahmet Zamanî Efendi adında bir bilge kişinin yaşadığı yalanını uydurur ve bununla ilgili bir kitap yazması için Hayri İrdal'a baskı yapar (s. 267).

Hayri İrdal'ın çocukluğuna basının ilgisi Hayri İrdal Enstitü'deki konumu nedeniyle ünlenince basının da ilgisini çeker. Hayri İrdal'ın çocukluğu ile ilgili tutarsız ve abartılı haberler yapılır. Bu nesneyle basının olan biteni çarpıtma eğilimi gösterilir (s. 270).

Yapıttan nesnelere birlikli kullanımına da örnekler verilebilir. Örneğin “Mübarek” adlı ayaklı saat roman boyunca Hayri İrdal'ın ve çevresinin değişimini gösteren bir simgedir. Hayri İrdal'ın babasına emanet edilen bu saatten aile kurtulmak ister. Saatin düzensiz çalışması aileyi huzursuz eder.

Hayri İrdal'ın da hiç sevmediği bu saati babası satmak ister ancak bunu başaramaz. Hayri İrdal, Birinci Paylaşım Savaşı dönemi askere gider. Savaş sırasında babasını yitirir. Savaş sonrasında baba evine dönünce Mübarek'i de tozlu ve yıpranmış bulur (s. 77).

Doktor Ramiz de Hayri İrdal'ı incelediği psikanaliz seansları sırasında Mübarek'in ailenin geçmişindeki yerini önemser. Hayri İrdal'ın baba kompleksi olduğunu, Mübarek'i ikinci bir baba gibi gördüğünü ve bu yüzden sevmediğini, babasının da Mübarek'i kıskandığını söyler. Hayri İrdal Mübarek'i Doktor Ramiz'e satmak ister ancak bunda başarılı olamaz. Mübarek'ten kurtulma isteği aslında Hayri İrdal'ın hoşnut olmadığı yaşamını değiştirme isteğini simgeler.

Saatleri Ayarlama Enstitüsünün kuruluşundan sonra, Halit Ayarcı, Hayri İrdal'ın halasını da enstitü çalışmalarına katar. Hala da evinde yerli ve yabancı konuklara bir davet verir. Bu davet sırasında Mübarek'e benzeyen sahte bir saat evin salonunda bulunmaktadır. Hayri İrdal durumun farkındadır. Mübarek'in öyküsü Saatleri Ayarlama Enstitüsü ve Hayri İrdal'ın Enstitüdeki rolünden dolayı bilindiğinden davet sırasında saat ilgi odağıdır. Doktor Ramiz saatin bildiği Mübarek'ten çok daha süslü gördüğünü söyler. Bunun üzerine Hayri İrdal para hırsının herkes gibi onu da değiştirdiğinden, geri dönülmez bir yola soktuğundan yakını (s. 321). Tanpınar bir nesne olarak Mübarek'i kullanarak toplumsal değişimi ve yozlaşmayı da gösteriyor.

Romandaki bir diğer nesne örneği Hayri İrdal'ın ikinci karısı Pakize'nin sinemaya düşkünlüğü ve kendini bir hayal dünyasında sanması. Pakize'nin bu özelliği romanın ilerleyen bölümlerinde yine karşımıza çıkar. Hayri İrdal Enstitüden dolayı tanınan bir kişi durumuna gelince gazeteciler Pakize ile söyleşi yaparlar. Pakize kendi kurgularını gerçek sandığından bu söyleşide Hayri İrdal ve ailesi ile ilgili abartılı ve gerçek dışı şeyler anlatır. Aralarının bozuk olduğu haladan da söz etmesi üzerine hala Enstitüye gelir ve onun Enstitü ile ilişkisi de başlamış olur. Yazarın nesnelere kurduğu nedensel ilişkilere bir örnektir bu.

Nesnelerin başarılı kullanımına bir başka örnek de otomobilin Hayri İrdal'ı geçmişte Selma Hanım'la yaşadığı mutlu bir anıya götürmesi (ss. 191-2). Yazar burada paralel kurgu ile Hayri İrdal'ın hem o gün yaşananları hem de geçmişteki bu anısını düşünmesini gösterir.

6 Çatışma

Romandan çok sayıda çatışma örneği verilebilir. Hayri İrdal'ın kendisiyle çatışması sık sık gösterilir. Değişim ve aslını unutma düşünceleri Hayri İrdal'ın kendisiyle çatışmalarının ana eksenidir. Hayri İrdal ve Halit Ayarcı arasında da sık sık çatışma yaşanır. Halit Ayarcı pratikten yana; gidilen yolun değil de sonucun önemli olduğunu savunan bir karakterdir. Bu düşüncelerini yadırgayan Hayri İrdal'ı çağa ayak uyduramamakla, yeniliğe karşı olmakla suçlar. Bir başka çatışma Hayri İrdal ile oğlu Ahmet arasındadır. Ahmet erken yaşta devlet parasız yatılı sınavlarını kazanarak evden ayrılır. Babasının yaptığı işleri onaylamaz. Burada aslında üçlü bir çatış-

madan da söz edilebilir. Ahmet babasının değişiminden, Halit Ayarcı ise onun yeterince değişmediğinden rahatsızdır. Hayri İrdal bu iki uç arasında bocalıyor.

Romanda sınıfsal çatışmalar, sınıfsal ayrımlar da gösteriliyor. Bir örnek Halit Ayarcı, Doktor Ramiz ve Hayri İrdal'ın yemek yedikleri lokantadan. Halit Ayarcı garsondan Kulüp rakısı istiyor ancak getirilecek rakının kendisinin her zaman getirttiği türden olmasını garsona tembihliyor. Bunun üzerine Hayri İrdal rakının farklı türlerinin olabildiği düşüncesinden yola çıkarak her şeyin sınıf sınıf olduğu düşüncesini içinden geçiriyor: Selma Hanım, Nevzat Hanım, Pakize... kadınlar bile sınıf sınıftır (ss. 203–4).

7 Canlandırma

Romadaki canlandırmalar çok başarılı. Örneğin Halit Ayarcı, Doktor Ramiz ve Hayri İrdal yemek yerlerken masalarına gelen, “devletli” olarak nitelenen bir siyasetçinin konuşurken bir yandan da açgözlü bir biçimde sofradaki balıkları eliyle yemesi bu siyasetçinin kişiliğine uygun bir canlandırma.

Bir başka canlandırma örneği Doktor Ramiz'in sigara paketini her defasında çantasına koyup çantayı da kitlemesi. Sık sık çantasından kolonya şişesini çıkartıp kolonyalanması. Doktor Ramiz'in bu takıntıları da kişiliğine uygun.

8 İtki

Romanda karakterlerin belirli istekleri onların davranışlarına yön verir. Örneğin Seyit Lûtfullah Kayser Andronikos hazinesini bulmak ister. Aristidi Efendi altın yapma peşindedir. Abdüsselâm Bey sevdiklerini yanında tutabilmek için çabalar. Doktor Ramiz psikanalizi Türkiye'ye getirmeyi amaç edinmiştir. Pakize filmlerdeki gibi bir yaşam ister. Halit Ayarcı ise yenilik peşindedir. Ses getirecek bir kurum ortaya çıkarmak ister.

9 Zaman

Yapıttan öznel uzam ve zamanın kullanımına başarılı bir örnek Hayri İrdal'ın dört yıllık askerliğinin ardından döndüğü baba evini betimlediği bölüm. Babasını yitirmiştir. Üvey annesi evde tek başınadır. Evdeki eşyalar aynıdır ancak hepsi eskimiştir. Perdelerin rengi atmış, sofadaki hasır dağılmak üzeredir. Ev küf kokmaktadır. Zamanı şaşırılmış saat Mübarek de Hayri İrdal'ın gözüne hasta bir çöl devesi gibi görünmektedir.

Yine aynı bölümde Hayri İrdal'ın üvey annesi geçen zamanı reçeller üzerinden kavramsallaştırır. Dört yıl boyunca kurduğu reçelleri saklamış,

hepsini olup bitenin anısı gibi görmektedir. Erik reçeli Hayri İrdal'ın babası sağken, vişne reçeli iki yıl önce, kayısı reçeli bir önceki yıl yapılmıştır. Oğluna hepsini tattırarak geçen dört yılı anlatmak ister (s. 77).

10 İzlek

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün ana izleğinin *Ön Bilgi* bölümünde de tartıştığım gibi bir Doğu-Batı çatışması olmadığını düşünüyorum. Tanpınar'ın bu romanda modernizm eleştirisi yaptığı yolundaki yorumlara da katılmıyorum. Romanda eleştirilen modernizm değil postmodernizm demek daha akla uygun görünüyor. Saatleri Ayarlama Enstitüsü tam bir postmodern kurum. Batılı bir enstitü olma iddiasında ancak kurucular Enstitüye akrabalarını dolduruyorlar. Enstitü üyeleri kamu kaynaklarını hovardaca kullanıyorlar ancak kendi ceplerini ilgilendiren konularda çok dikkatli (örneğin Enstitü lojmanı olacak Saat Evleri'nin yapımı öyküsü s. 359). Enstitünün kapatılması söz konusu olunca çalışanlar işsiz kalmasın diye bir tasfiye komisyonu kuruluyor ve bütün çalışanlara bu komisyona bağlı yeni görevler veriliyor. Halit Ayaracı'nın Enstitü için "Fonksiyonunu kendi yaratacak!" (s. 365) demesi. Yine Halit Ayaracı'nın işe yarasın yaramasın sürekli yenilik peşinde koşması. Bu düşünceleri modernizmi temsil eden düşünceler olarak nitelenecek çok güç. Tam tersine bunları modernizme tepki olarak ortaya çıkan postmodernizmle ilişkilendirmek daha anlaşılır. Romanda bürokrasi hicvediliyor (örneğin Saatleri Ayarlama Enstitüsünde Zemberek, Mil ve Yelkovan şubelerinin varlığı) ancak bunu da modernizm karşıtlığından çok genel bir bürokrasi eleştirisi olarak anlamak daha doğru görünüyor.

11 Toplumsal Çözümleme

Türkiye tarihi açısından da romana bakabiliriz. Türkiye'nin daha feodal ilişkilerden kurtulup modernleşmeden postmodern düşünceyle tanıştığını söylemek sanırım yanlış olmaz. Sanayileşme aşamasını geçmiş toplumlarda yaygın postmodern düşüncenin daha sanayileşmesini bile bütünüyle gerçekleştirememiş Türkiye'ye girişi modern ve postmodern düşüncelerin çekişmesini ortaya çıkardı. Romandaki üç karakterin de bu çekişmedeki tarafları gösterdiklerini düşünüyorum. Hayri İrdal'ın oğlu Ahmet tipik bir modern karakter. Liseyi Devlet Parasız Yatılı okuduktan sonra Tıp Fakültesine giriyor. Burayı da bitirdikten sonra babasının o zamanlar sağlayabileceği her türlü olanağı geri çevirerek Anadolu'ya gidiyor görev almak için. Bunların Ahmet'in Cumhuriyet değerlerini taşıyan bir modernist karakter olduğunu gösterdiğini düşünüyorum. Buna karşılık Halit Ayaracı da tipik bir postmodern karakter olarak değerlendirilebilir. Sürekli yenilik peşinde. Bir işte bilgi ve yeterlilikten çok kendini kabul ettirmenin önemli

olduğuna inanıyor. Hayri İrdal'ın ise modernizm ve postmodernizm arasında bocalayan bir kesim aydını simgelediği söylenebilir. Postmodernizmi yadırgayan ancak onun sürekli yenilik düşüncesinin ve popülerliğinin çekiciliğine kendini kaptıran aydın tipine bir örnek.

Kaynaklar

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2010). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*. İstanbul: Der-gâh Yayınları.